

महाराष्ट्राची आर्थिक पाहाणी 2014-15

वने

7.55 महाराष्ट्र राज्याचे एकूण वनक्षेत्र सन 2013-14 अखेर 61733.91 चौ.कि.मी. (अस्थायी) होते व ते राज्याच्या भौगोलिक क्षेत्राच्या 20.06 टक्के होते. त्यापैकी वन व महसुल विभागाच्या अधिपत्याखाली सन 2013-14 अखेर अनुक्रमे ५५३६८.५६ चौ. कि. मी. व 1612.76 चौ. कि. मी. क्षेत्र होते व ते राज्याच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या (3,07,713 चौ. कि. मी. क्षेत्र) अनुक्रमे 17.99 टक्के व 0.52 टक्के होते. यावरून राज्यामध्ये कृषि व्याप्त क्षेत्रानंतर दुसरे मोठे क्षेत्र वनाखाली असल्याचे दिसून येते. तसेच सन 2013-14 अखेर 3590.20 चौ. कि.मी (अस्थायी) वन क्षेत्र महाराष्ट्र वनविकास महामंडळाकडे (म.व.वि.म.) हस्तांतरीत करण्यात आले, जे भौगोलिक क्षेत्राच्या 1.17 टक्के होते. महाराष्ट्र खाजगी वने (संपादन) अधिनियम, 1975 च्या तरतुदीनुसार ज्या खाजगी वनांना भारतीय वन अधिनियम, 1927 चे विशिष्ट कलम लागू होते त्यांना राखीव वनांचा दर्जा प्राप्त झाला. सन 2013-14 अखेर 1162.39 चौ.कि.मी (अस्थायी) खाजगी वनक्षेत्र वन विभागाच्या अधिपत्याखाली आणण्यात आले, जे एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या 0.38 टक्के होते. वनव्याप्त क्षेत्राची विभागणी खालील तक्त्या मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता :- वनव्याप्त क्षेत्राची विभागणी

(क्षेत्र चौ. कि. मी.) (अस्थायी)

अ. क्र.	यंत्रणेचे नांव	एकूण वनक्षेत्र 2013-14	एकूण भौगोलिक क्षेत्राशी टक्केवारी
1	वनविभाग	55368.56	17.99
2	महसुल विभाग*	1612.76*	0.52
3	व.वि.मं.मर्यादित (FDCM)	3590.20	1.17
4	वनविभागाच्या अखत्यारित आणलेली खाजगी वने	1162.39	0.38
एकूण		61733.91	20.06

स्रोत : अप्रमुवसं (संधारण), म.रा. नागपुर ची आकडेवारी नुसार
*सन 2012-13 ची आकडेवारी

वन क्षेत्रातून मौल्यवान मालमत्ता निर्माण करण्याच्या उद्देशाने वन विभागाकडून महाराष्ट्र वनविकास महामंडळाकडे वनक्षेत्र हस्तांतरीत करण्यात आले. सन 1974-75 पासून 2013-14 पर्यंत एकूण 3590.20 चौ.कि.मी. (अस्थायी) वनक्षेत्र महामंडळाकडे हस्तांतरित करण्यात आलेले आहे.

वृक्षारोपण

7.56 वृक्षारोपण करणे हे 20 कलमी कार्यक्रमातील एक कलम असून याची अंमलबजावणी प्रामुख्याने वन विभाग, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ व सामाजिक वनीकरण संचालनालय यांचेमार्फत करण्यात येते. याअंतर्गत वनविभाग आणि वनविकास महामंडळामार्फत सन 2013-14 मध्ये 118.33 कोटी रुपये खर्च करण्यात आले. वनविभाग व वनविकास महामंडळाने 2013-14 मध्ये केलेल्या लागवडीचे लक्ष्य व साध्य याबाबतची माहिती खालील तक्त्यात दर्शविली आहे.

7.33 वनवृत्तनिहाय वृक्षारोपण क्षेत्राचे लक्ष्य व साध्य (क्षेत्र हेक्टरमध्ये)

वनवृत्त	लक्ष्य	साध्य	टक्केवारी	एकूण खर्च रु.लाखात
ठाणे	4772	4371.28	91.60	976.96
नाशिक	6207	7538.86	121.46	1179.52
धुळे	7434	7400.46	99.55	1336.73
पुणे	3407	3691.07	108.34	942.86
कोल्हापूर	4667	5651.95	121.10	1334.66
औरंगाबाद	5061	5042.73	99.64	1346.14
अमरावती	3522	3466.60	98.43	435.66
यवतमाळ	2585	2811.62	108.77	523.59
नागपूर	6885	5340.89	77.57	921.33
चंद्रपूर	2657	3122.00	117.50	499.68
गडचिरोली	12834	9893.65	77.09	1470.53
टीएटीआर	0.00	315.00		7.92
एकूण (वनविभाग)	60031	58646.11	97.69	10975.58
FDCM (वनविकास महामंडळ)	4000.00	3968.83	99.22	857.08
एकूण	64031	62614.94	97.79	11832.66

स्रोत : कक्ष-1, मुवसं(संयुक्त वन व्यवस्थापन नियोजन व विकास)

वन उत्पादने

7.58 राज्यातील प्रमुख व गौण वनउत्पादन व त्यांचे मूल्य याबाबतची माहिती तक्ता 7.35 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 7.35 वनोत्पादन व मूल्य

(कोटी रुपये)(अस्थायी)

वनोत्पादन	उत्पादनाचे परिमाण	2012-13		2013-14*		2014-15**	
		उत्पादन	मूल्य	उत्पादन	मूल्य	उत्पादन	मूल्य
(अ) मुख्य वनोत्पादने							
इमारती लाकुड	लाख घन मीटर	0.92	228.60	0.68	164.93	0.86	224.37
जळावू लाकुड	लाख घन मीटर	3.22	32.74	2.71	18.68	0.65	32.50
एकूण (अ)			261.34		183.61		256.87
(ब) गौण वनोत्पादने							
बांबू	लाख मेट्रीक टन	1.27	30.74	1.61	15.23	1.17	31.69
तेदू	लाख स्टॅंडर्ड बग	6.46	136.81	4.53	62.92	6.19	21.07
गवत	मेट्रीक टन	774	0.12	656	0.11	509	0.07
डिंक	क्विंटल	10264	2.98	4231	1.34	1995	2.63
इतर		--	12.76		10.76		9.80
एकूण (ब)		--	183.41		90.36		65.26
एकूण (अ+ब)		--	444.75		273.97		322.13

* अस्थायी (वरिल आकडेवारीत व.वि.म.मं यांच्या आकडेवारीचा समावेश केलेला आहे) ** अंदाजित

स्रोत : अप्रमुवसं(संसाधन उपयोग), अप्रमुवसं(अकाष्ठ वनोपज- सनियंत्रण व मुल्यांकन), वनविकास महामंडळ, मुवसं(प्रा.)(सर्व)

संत तुकाराम वनग्राम योजना

7.59 जनतेमध्ये वनाच्या व वन्यजीवांच्या महत्वाबाबत जागृती निर्माण करणे, अवैध वृक्षतोड, अतिक्रमण, इत्यादीपासून वनांचे संरक्षण करण्याकरीता सन 2006-07 मध्ये संत तुकाराम वनग्राम योजना सुरु करण्यात आली. या योजनेखालील 15500 गावांमधुन एकूण 12546 संयुक्त वन व्यवस्थापन समित्या गठित करण्यात आल्या आहेत. सन 2013-14 या वर्षात सर्वोत्कृष्ट काम करणा-या जिल्हा आणि राज्यस्तरावरील तीन समित्यांना तसेच मराठवाड्यातील एका समितीला संत तुकाराम वनग्राम योजने अंतर्गत उत्कृष्ट व संयुक्त वन व्यवस्थापन समिती रोख पुरस्कार देण्यात आला. या योजनेअंतर्गत सन 2011-12 मध्ये रुपये 112.65 लाख, सन 2012-13 करीता रुपये 62.93 लाख व सन 2013-14 करीता रुपये 62.96 लाख खर्च करण्यात आलेले आहेत. याबाबतची माहिती खालील तक्त्यात दिलेली आहे.

अ. क्र.	तपशिल	2011-12		2012-13		2013-14	
		लक्ष्य	साध्य	लक्ष्य	साध्य	लक्ष्य	साध्य
1	वनांचे व वन्यजिवांचे महत्त्व, वनांचे संरक्षण व अतिक्रमण थांबविणेबाबत प्रसिद्धी करणे	112.65	112.65	62.96	62.93	62.96	62.96
	एकुण	112.65	112.65	62.96	62.93	62.96	62.96

स्त्रोत : कक्ष- 1, मुवसं(संयुक्त वन व्यवस्थापन नियोजन व विकास)

7.60 वन्यजीव व राष्ट्रीय उद्याने /अभयारण्ये

सन 2010 मध्ये राष्ट्रीय व्याघ्र संवर्धन प्राधिकरणाच्या निर्देशानुसार व भारतीय वन्यजीव संस्थान यांच्या मार्गदर्शनात अखिल भारतीय व्याघ्र, सहशिकारी व भक्ष्यप्राणी व त्यांच्या अधिवासाची पडताळणी लाईन ट्रान्सॅक्ट पद्धतीने करण्यात आली त्याआधारे राष्ट्रीय व्याघ्र संवर्धन प्राधिकरणाने मार्च 2011 मध्ये जारी केलेल्या अहवालानुसार महाराष्ट्रात किमान 160 ते कमाल 196 व सरासरी 169 वाघ असल्याचे जाहीर करण्यात आले आहे. स्त्रोत : कक्ष- 23(3), अप्रमुवसं(निसर्ग पर्यटन व वन्यजीव प्रशासन)

वन्यजीव आणि राष्ट्रीय उद्याने /अभयारण्ये यांच्या अंतर्गत राबविण्यात येत असलेल्या केंद्र पुरस्कृत योजनांची माहिती तक्ता 7.36 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 7.36 वन्यजीव व राष्ट्रीय उद्याने / अभयारण्यासंबंधीची माहिती (अस्थायी)

योजना	क्षेत्र (चौ.कि.मी)	खर्च (कोटी रुपये)			टक्केवारीत बदल #
		2012-13	2013-14	2014-15 (upto july 2014)	
I व्याघ्र प्रकल्प					
i) मेळघाट	1500.49	5.16	4.94	1.44	29.15
ii) ताडोबा-अंधारी	625.82	3.91	27.26	1.14	4.18
iii) पेंच	257.26	3.48	4.46	0.92	20.62
iv) सहंयाद्री	690.637	1.07	1.73	0.66	38.15
II राष्ट्रीय उद्याने /अभयारण्याचा विकास	10051.55	5.07	5.08	APO still not sanctioned	
III हत्ती प्रकल्प कोल्हापूर	-	0.20	0.19	APO still not sanctioned	

2013-14 च्या तुलनेत 2014-15 मध्ये झालेला शेकडा बदल
स्त्रोत : कक्ष- 22(6), अप्रमुवसं (निसर्ग पर्यटन व वन्यजीव प्रशासन)

Forests

7.55 The total forest area of Maharashtra State at the end of the year 2013-14 was 61733.91 sq. km. (Provisional) constituting about 20.06 % of geographical area of the state. The forest areas under the administrative charge of the Forest department and Revenue Department were 55368.56 sq. km. and 1612.76 sq km respectively the end of the year 2013-14 and were 17.99 percent and 0.52 per cent respectively of the total geographical area of the State (3,07,713 sq. km). This shows that the forest in the state was the second largest land use sector after agriculture. The Forest area transferred to Forest Development corporation of Maharashtra (FDCM) at the end of the year 2013-14 was 3590.20 sq. km. (Provisional) constituting about 1.17 per cent of the geographical area. According to provision of Maharashtra Private Forest (Acquisition) Act, 1975 private forest, to which certain sections of Indian Forest Act, 1927 were applied, attained status of Reserved Forest. At the end of the year 2013-14, the area of private forest brought under possession of Forest Department was 1162.39 sq. kms.(provisional) which constituted about 0.38 per cent of total geographical area of the State. The distribution of the forest area is shown in Table below.

Table -- Distribution of forest area (Area in Sq Km) (Provisional)

Sr. no.	Name of the Agency	Total Forest Area 2013-14	Percentage to total Geographical area
1	Forest Department	55368.56	17.99
2	Revenue Department	1612.76*	0.52
3	FDCM	3590.20	1.17
4	Private Forest brought under possession of Forest Department	1162.39	0.38
TOTAL		61733.91	20.06

Source: - * figures from 2012-. Source :- APCCF(Conservation), M.S. Nagpur

The forest areas were transferred from the Forest Department to FDCM with the objective of converting them into valuable assets. From the year 1974-75 to 2013-14, the total forest area transferred to corporation was 3590.20 sq. km (Provisional).

Tree Plantation

7.56 Tree plantation is one of the important points under 20 point programme, implemented mostly through Forest Department and FDCM and Rs. 118.33 crore was spent during 2013-14 (Forest Department & Forest Development Corporation of Maharashtra Ltd.) under it. The targets and achievement of area planted by the Forest Department and Forest Development Corporation of Maharashtra Ltd. during 2013-14 is shown below.

Table 7.33 Circlewise physical target of area plantation and achievement 2013-14

(Area in ha.)(Amt in Rs Lakh)(upto March-2014)

Circle	Target	Achievement	Percentage	Expenditure in Rs. Lakh
Thane	4772.00	4371.28	91.60	976.96
Nashik	6207.00	7538.86	121.46	1179.52
Dhule	7434.00	7400.46	99.55	1336.73
Pune	3407.00	3691.07	108.34	942.86
Kolhapur	4667.00	5651.95	121.10	1334.66
Aurangabad	5061.00	5042.73	99.64	1346.14
Amravati	3522.00	3466.60	98.43	435.66
Yavatmal	2585.00	2811.62	108.77	523.59
Nagpur	6885.00	5340.89	77.57	921.33
Chandrapur	2657.00	3122.00	117.50	499.68
Gadchiroli	12834.00	9893.65	77.09	1470.53
Fd- TATR	0.00	315.00		7.92
Total	60031.00	58646.11	97.69	10975.58
FDCM	4000.00	3968.83	99.22	857.08
Grand Total	64031.00	62614.94	97.79	11832.66

Source : Desk- I, CCF (JFM- Planning and Development)

Forest Produce**7.58** The Production and value of major and minor forest produce in the state are given in

Table 7.35

Table 7.35 Production and value of Forest Produce

(Value in Rs Crores)

Forest Produce	Unit of Production	2012-13		2013-14*		2014-15***	
		Production	Value	Production	Value	Production	Value
(A) Major forest produce							
Timber	LCM**	0.92	228.60	0.68	164.93	0.86	224.37
Firewood	LCM**	3.22	32.74	2.71	18.68	0.65	32.50
Total (A)			261.34		183.61		256.87
(B) Minor forest produce							
Bamboo	LMT@	1.27	30.74	1.61	15.23	1.17	31.69
Tendu	LSB#	6.46	136.81	4.53	62.92	6.19	21.07
Grass	MT	774	0.12	656	0.11	509	0.07
Gum	Qtls	10264	2.98	4231	1.34	1995	2.63
Others		--	12.76		10.76		9.80
Total (B)		--	183.41		90.36		65.26
Total (A+B)		--	444.75		273.97		322.13

* Provisional ** LCM- Lakh Cubic Meter @ LMT – Lakh Metric Tonnes # LSB- Lakh Standard Bag

*** anticipated (For Timber, Firewood and Bamboo figures of FDCM Ltd. were also included) \$- Actual

Source :- APCCF (Resource Utilization), APCCF(NTFP- Monitoring and Evaluation), FDCM Ltd., CCF(T).

Sant Tukaram Vangram Yojana

7.59 The scheme was launched in 2006-07 with a view to create awareness regarding the importance of forest and wild life, to protect the forest from illegal tree cutting, encroachment, etc. Under this scheme, total 12546 Joint Forest Management Committees were constituted out of villages. The best performing three committees at district and state level and one committee from Marathwada Revenue Division were awarded with incentive prize under Sant Tukaram Vangram Yojana award during 2012-13. The expenditure during the year 2011-12 was Rs. 112.65 lakh, while Rs.62.93 lakh and Rs. 62.96 for the year 2012-13 and 2013-14 respectively.

(Amt in Rs Lakh)

Sr No	Particulars	2011-12		2012-13		2013-14	
		Target	Achievement	Target	Achievement	Target	Achievement
1.	Sant Tukaram vangram yojana (Awards to the Best Joint Forest Management Committees)	112.65	112.65	62.96	62.93	62.96	62.96
	Total	112.65	112.65	62.96	62.93	62.96	62.96

Source : Desk- 1 , CCF (Joint Forest Management- Planning and Development)

7.60 Wild life and national Parks/ Sanctuaries.

As per the wildlife monitoring carried out in the year 2010, by line transect method as per guidelines of National Tiger Conservation Authority and Wildlife Institute of India, a status report was released in March 2011 by the National Tiger Conservation Authority in which the population of tigers in Maharashtra is estimated between minimum 160 to maximum 196 & average 169. Source :- Desk- 23(3)- APCCF(Ecotourism & Wildlife Administration)

The information on centrally sponsored schemes implemented under Wild life and National Parks/ Sanctuaries is shown in Table 7.36

Table 7.36 Area and Expenditure of Tiger Project under Wild Life , National parks/ Sanctuaries (Provisional)

Scheme	Area (sq. km)	Expenditure (Rs. crore)			Percentage Change #
		2012-13	2013-14	2014-15 (upto july 2014)	
I Tiger Project					
i) Melghat	1500.49	5.16	4.94	1.44	29.15
ii) Tadoba- Andhari	625.82	3.91	27.26	1.14	4.18
iii) Pench	257.26	3.48	4.46	0.92	20.62
iv) Sahayadri	690.637	1.07	1.73	0.66	38.15
II Development of National Parks/ Sanctuaries	10051.55	5.07	5.08	APO still not sanctioned	
III Elephant Project Kolhapur	-	0.20	0.19	APO still not sanctioned	

percentage change in 2013-14 over 2014-15

Source :- Desk 22(6)- APCCF(Ecotourism & Wildlife Administration)